

6. Бабій М. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігійнознавче осмислення / М. Бабій // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 118–128.

7. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. – М.: Республика, 1993. – 432 с.

8. Мінка П. Теоретико-правова природа поняття «свобода совісті» / П. Мінка // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 23–28.

9. Биков О. Свобода совісті та свобода віросповідання: співвідношення понять / О. Биков // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 69–73.

10. Бабій М. Свобода совісті: теоретико-методологічні основи і концептуальні засади історіофілософської та релі-

гійнознавчої експлікації етапів розвитку і формування її парадигми / М. Бабій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15564/10-Babiy.pdf?sequence=1>.

11. Рудинский Ф. Свобода совести и религия: международно-правовые пакты и национальное законодательство / Ф. Рудинский // Государство и право. – 1992. – № 5. – С. 11–20.

12. Козленко В. Свобода совісті / В. Козленко // Софія: гуманітарно-релігійнознавчий вісник. – 2014. – № 2(2). – С. 20–23.

13. Новіков В. Інститут свободи совісті і віросповідання у системі прав людини / В. Новіков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 13–22.

УДК 343.326; 323.285; 35.077.3

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ТЕРОРИЗМУ

Репешко П.І., к. н. з держ. упр.,
доцент кафедри правознавства
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,
адвокат, член Ради адвокатів України

У статті наголошено, що нігілізм є деструктивним явищем у житті суспільства. Він розвивається з правового безкультур'я та зневаги до власної держави. Тероризм виникає на ґрунті нігілізму. Тероризм є логічним породженням нігілізму. Ліквідація нігілізму – шлях до профілактики тероризму.

Ключові слова: нігілізм, правове безкультур'я, держава, тероризм, боротьба з тероризмом.

В статье акцентировано, что нигилизм является деструктивным явлением в жизни общества. Он развивается из правового бескультурья и пренебрежения к собственному государству. Терроризм возникает на почве нигилизма. Терроризм является логическим порождением нигилизма. Ликвидация нигилизма – путь к профилактике терроризма.

Ключевые слова: нигилизм, правовое бескультурье, государство, терроризм, борьба с терроризмом.

Repeshko P.I. THE LEGAL NIHILISM PREDICTORS OF TERRORISM

Nihilism is a destructive phenomenon in society. It develops from a legal vulgarity and disregard for their own state. Terrorism appears on the basis of nihilism. Terrorism is the logical outgrowth of nihilism. Liquidation of nihilism – a way to prevent terrorism.

Key words: nihilism, legal incivility, state, terrorism, fight against terrorism.

Постановка проблеми. Явище нігілізму (від лат. Nihil – ніщо) відоме будь-якому суспільству, незважаючи на час і місце. Висвітлювали нігілізм у своїх творах Конфуцій, Г. Якобі та Ф. Ніцше, О. Шпенглер і М. Хайдеггер, Е. Фром і В. Райх, а також М. Добролюбов, І. Тургенєв та ін. У часи середньовіччя, у 1179 р., учення нігілізму папою Олександром III було піддано анафемі, але, попри це, воно не зникло. Будучи світоглядною позицією, нігілізм ставить під сумнів і заперечує загальноприйняті в суспільстві цінності й ідеали, норми моральності й культури. Нігілізм має широкий спектр вияву, він не сприймається як загроза для суспільства та держави, коли виявляється в певних висловлюваннях чи вчинках окремих осіб. Проте коли ідеї нігілізму згуртовують людей і спонукають до радикальних дій проти чинного порядку, до деструктивних змін у житті суспільства, вони призводять до руйнації держави. Адже держава будується на основі права та існує завдяки праву. Нігілізм не визнає права й, знищуючи правосвідомість громадян, руйнує правовідносини в суспільстві, що неминуче нищить державу.

Нігілізм виникає внаслідок деформації правосвідомості особи, групи, суспільства, характеризується свідомим ігноруванням вимог законів, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак у своєму чистому вигляді він виключає злочинний намір. Ігнорування закону з і-

злочинною метою – крайня та радикальна форма деформації правосвідомості. Такий нігілізм породжує правопорушення, у тому числі кримінального характеру, зокрема є причиною виникнення державного терору до певних верств населення та вчинення невдоволеними владою особами, групами й організаціями терористичних актів. Терор і тероризм виникають на основі нігілізму, ґрунтуються на його ідеях, які трансформуються в крайні радикальні злочинні дії.

Ступінь розробленості проблеми. Нігілізм як явище суспільного життя досліджувався в різні часи як з філософського, так і з правового погляду. Значний вклад у вивчення нігілізму внесли вітчизняні й зарубіжні вчені: С. Алексєєв, Б. Братусь, О. Волошенюк, В. Гойман, В. Кудрявцев, П. Недбайло, В. Нерсєянц, Ю. Тополь, В. Туманов, В. Швачка, Ю. Шемшученко та ін. Зусиллями зарубіжних і вітчизняних науковців сформовано основи теоретичних знань про нігілізм. Проте розвиток суспільних відносин у сучасному світі зумовлює необхідність подальших досліджень взаємозв'язків нігілізму й тероризму.

Метою статті є дослідження причин і форм впливу ідей нігілізму на трансформацію свідомості окремих осіб і груп людей до тероризму, визначення шляхів запобігання тероризму.

Виклад основного матеріалу. Сучасне правове буття українського суспільства, як спра-

ведливо вважає Ю. Тополь, відзначається двома протилежними тенденціями: прагненням до стандартів демократичної, правової держави, з одного боку, і низьким рівнем правової культури, процвітанню правового безкультур'я, крайнім виявом якого є правовий нігілізм, – з іншого [1, с. 28]. Правове безкультур'я, яке процвітає в суспільстві, набуло широкомасштабних розмірів: від сфери повсякденних відносин між людьми до діяльності вищих законодавчих органів держави, від центрального управлінського апарату до його низових ланок. Це небезпечне соціальне явище, що може стати серйозною перешкодою на шляху соціально-економічних і державно-правових реформ [1, с. 26]. Не погодитися тут із Ю. Тополем важко. Віра в те, що наша країна прагне до демократії, у багатьох сьгоднішніх наших співвітчизників не ґрунтується на визнанні необхідності поваги до закону та прав інших людей, у тому числі й тих, які мають іншу національність, мову, релігію, переконання, партійність тощо. Зневага до вітчизняного й міжнародного права породжує зневагу до власної держави і світової спільноти.

Особливе місце в дестабілізації суспільства, на переконання Ю. Швачки, належить юридичному або правовому нігілізму, сутність якого полягає в загальному негативному ставленні, неповазі до права, законів, нормативно-правових актів [2, с. 375]. Ю. Шемшученко визначає правовий нігілізм як крайній вияв правового безкультур'я, відкидання або ігнорування права, юридичних норм і загальноприйнятих правових цінностей, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій. Він справедливо вважає, що правовий нігілізм як антипод правової культури породжує правопорушення, у тому числі й кримінальні злочини [3, с. 508]. Правовий нігілізм, як вважає В. Гойман, – це «сформоване у громадській чи індивідуальній свідомості стійко зневажливе чи інше негативне ставлення до права, наявність у посадових осіб і громадян установки на досягнення соціально значущих результатів неправовими засобами або гранично мінімальне їх використання в практичній діяльності, характеризується повною відсутністю солідарності з правовими приписами чи виконанням (дотриманням) їх виключно під загрозою примусу або внаслідок корисливих мотивів» [4, с. 85]. Критичне й негативне ставлення до розуміння й дотримання права, на переконання І. Полякова, може рано чи пізно призвести до здійснення проступків або навіть злочинів. Отже, правовий нігілізм уносить напруженість і нестабільність у суспільство, у будь-який момент може викликати невідворотні наслідки для держави та її правової системи [5, с. 505]. Підтвердженням дійсності наведених суджень є численні приклади із сучасної історії багатьох країн, у тому числі й України.

Ще одним виявом правового нігілізму є підміна законності політичною, ідеологічною або прагматичною доцільністю, виходи на неправове поле діяльності, прагнення різних суспільних сил реалізувати свої інтереси поза конституційних меж. Політична логіка дуже часто бере гору над юридичною. Це нагадує нещасливу «революційну» або «класову» законність, хоча всім ясно, що спроби затвердити демократію поза правом порочні у своїй основі [5, с. 507]. Доцільність, на переконання Ю. Тополя, – це вихід на неправове поле діяльності, прагнення реалізувати свої інтереси поза конституційними межами, коли політична логіка бере верх над юридичною. Міркування доцільності під час прийняття рішень українськими

печні, оскільки вони не мають кордонів [1, с. 28].

О. Дзьобань і Є. Мануйлов вважають, що насильницька прозахідна модернізація українського соціуму, здійснення інокультурного проекту демократичної правової державності є заздалегідь неефективною кампанією, провальною й навіть катастрофічною без належного «укорінення» в розумах і душах людей. Практична реалізація планів євроінтеграції вимагає наявності в українському суспільстві не тільки певних економічних і соціально-політичних передумов, а й адекватного змісту ментальності, культури, припускає не тільки й не стільки ревізію позитивного права, скільки зміну фундаментальних, історично сформованих зразків сприйняття, суджень, поведінки, комунікативних кодів, які їх супроводжують, у тому числі й так званого правового нігілізму [6, с. 37]. Але відсутність конструктивного діалогу між різними соціальними класами суспільства, незадоволення рівнем життя й забезпеченості, вимога раптових змін без попередніх реформ і передумов, неможливість мирним шляхом унести необхідні зміни – це, на переконання В. Антипенко, породжує терористичні вияви [7, с. 211]. Видається слушним зауважити, що нехтування думками та переконаннями населення під час прийняття тим чи іншим урядом волюнтаристських рішень у внутрішній і зовнішній політиці також має ознаки нігілізму. Нігілізм притаманний не лише окремим людям чи групам людей, а й посадовим і службовим особам, а також і владі загалом у певні періоди в тій чи іншій країні. У таких формах вияву він становить небезпеку для спокою суспільства і стійкості держави.

М. Черкас справедливо наголошує, що сьогодні як ніколи необхідно акцентувати увагу на тому, що на рівень правосвідомості громадян (і, відповідно, кількість виявів її деформації) впливає низка різномірних факторів, зокрема відсутність єдиної високоефективної системи правового виховання, а також популяризація антиправової поведінки через засоби масової інформації [8, с. 124]. Є. Мануйлові О. Дзьобань вимушені констатувати, що, на жаль, вияв нігілізму стосовно соціальної цінності права є специфічною рисою української ментальності. Багатовікова історія нашої держави, на їхню думку, є очевидним тому підтвердженням. Юридичні цінності в українському суспільстві не сприймали й не сприймають як необхідні для існування й до сьогодні. Навпаки, повсякчасне порушення правових приписів, приховане, а часом і відкрите нерозуміння (а здебільшого небажання зрозуміти) фундаментальних цінностей правової реальності – усе це й багато іншого є в сутності української правової ментальності виявом жорсткого юридичного нігілізму, який умовно можна назвати «право-аксіологічним». Цей вид правового нігілізму, як вважають цитовані автори, є реальною загрозою для духовної культури суспільства. Право-аксіологічний нігілізм українського етносу, на їхнє переконання, суттєво гальмує розвиток правової культури, права, правопорядку, законності, що на фоні загальної соціальної, духовної, моральної, культурної кризи суспільства й держави лише ускладнює ситуацію в країні [9, с. 49]. На думку Г. Крючкова, українська держава виявилася не здатною забезпечити правовий порядок і законність у країні, захистити безпеку, здоров'я, майно, а в багатьох випадках і життя своїх громадян, інтереси юридичних осіб і самої держави. Розгул злочинності, у тому числі організованої, рекет, зростання вбивств, грабежів, інших тяжких зло-

чинів, безпрецедентна корумпованість державних структур, у тому числі судових органів, покликаних забезпечувати захист конституційних прав громадян, безчинства груп бойовиків, використання їх олігархами для рейдерських захоплень підприємств та інших об'єктів, численні факти наруги над честю й гідністю особистості, акти вандалізму – ось що, на його переконання, характеризує нинішню обстановку в країні [10].

Негативно-правовий радикалізм характеризується, за справедливою оцінкою М. Черкас, українською сутністю. Проте ця форма деформації правосвідомості виділена умовно, оскільки вона є нічим іншим як перекинуванням правової свідомості, що виражається в українсько-зневажливому та вкрай негативно ставленні до права, закону, інших правових цінностей і виявляється в рішучих, кардинальних протиправних діях. Найбільш суттєва ознака, що відрізняє цей вид деформації від інших, – це підвищений ступінь суспільної небезпеки, який виявляється у формуванні й реалізації злочинних задумів конкретними людьми. Варто зауважити, що негативно-правовий радикалізм найбільш гостро виявляється в суспільстві з нестабільною соціально-економічною обстановкою та активізується в умовах економічної чи політичної кризи [8, с. 123]. Видається справедливою пропозиція І. Рознатовського пов'язувати зростання загрози скоєння терористичного акту в суспільстві здебільшого не з невдоволенням населенням своїм економічним становищем, а з недовірою до влади й неспроможністю відстоювати свої права легітимними, законними методами [11, с. 136]. В основі феномена тероризму, на переконання І. Смазної, лежать суперечності між індивідом і суспільством, які виявляються й вирішуються у вигляді суперечності між несправедливістю й споконвічним прагненням до справедливості, їх ставлення одне до одного [12, с. 183]. Отже, є всі підстави для суджень про те, що тероризм у тій чи іншій країні може бути спровокований нігілізмом влади.

В. Савчук упевнений, що нігіліст діє зсередини цілого, направляє свої зусилля на трансформацію цілого, терорист же – діє ззовні. Якщо нігілізм – це насамперед особиста проблема і проблема моральна, то тероризм – позаособистісна, оскільки ставить людину перед фактом нескінченного й непоправного зла, яке є немислимим в етичних категоріях; терор є виявом зла в чистому вигляді. Нігіліст має обличчя, він персоніфікований, а терорист – імперсональний, безликий. Тероризм – нове ім'я нігілізму. Нігілізм – доведена до ідеалізму ідея прогресу, тероризм – абсолютизація традиції, стагнація політики, віри та моралі [13, с. 295–296]. Погоджуючись із такою трактовкою взаємозв'язку нігілізму з тероризмом, видається за доцільне звернути увагу на те, що її автор, не ставлячи знака рівності між поняттями нігілізму й тероризму, доходить висновку, що тероризм є похідним від нігілізму, його логічним продовженням.

Боротьба з тероризмом має враховувати необхідність усунення та нейтралізації умов, які сприяють виникненню терористичних ідей. Одним із напрямів боротьби з тероризмом має бути боротьба з нігілізмом і насамперед із правовим нігілізмом. Шлях подолання правового нігілізму, як уважає С. Шерстюк, полягає в побудові правової держави, усвідомленні її абсолютної цінності, становленні та закріпленні правового характеру взаємовідносин громадянина, влади й держави [14, с. 271]. Виховання в громадян правосвідомості, поваги до

суспільної моралі, прав і свобод людини, відповідального ставлення до власних вчинків і поведінки кожної особи, групи, організації, партії – це найперше, на що має бути спрямована внутрішня державна політика в нашій країні. Правовий нігілізм як підґрунтя виникнення тероризму створює нестерпні умови для життя громадян, деморалізує суспільство, загрожує існуванню держави.

Висновки. Тероризм, як і нігілізм, ґрунтується на неповазі до закону, права, суспільства, держави. Нігілізм ставить особу, яка сповідує цю ідею, понад усе. Також понад усе ставить свої ідеї й терористи. Вони готові жертвувати своїм життям заради примарного торжества своїх ідей. При цьому тероризм є логічним продовженням розвитку нігілізму, він є його вкрай радикальним виявом. Боротьбу з тероризмом необхідно вести шляхом викорінення нігілізму, запроваджуючи в суспільстві всеосяжну повагу до права та бережливе ставлення до держави і її інституцій. Профілактика нігілізму в широкому розумінні перспективна й результативна. Важливою умовою фактично є профілактикою тероризму. Видається доцільним продовжити подальше дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу нігілізму й тероризму на сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів і суспільного життя як в Україні, так і в окремих державах Європи, Азії та інших країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання / Ю.О. Тополь // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 25–33.
2. Швачка В.Ю. Правовий нігілізм у контексті правової соціалізації особистості / В.Ю. Швачка // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Вип. 24. – Одеса : Юридична література, 2005. – С. 374–383.
3. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Феміна, 1996. – 696 с.
4. Гойман В.И. Механизм обеспечения реализации закона в современных условиях / В.И. Гойман // Сов. государство и право. – 1991. – № 12. – С. 85.
5. Поляков І.І. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм: поняття й форми вираження / І.І. Поляков // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Вип. 49. – Одеса : Юридична література, 2009. – С. 503–511.
6. Дзьобань О.П. Правовий нігілізм як феномен ціннісного відношення до права / О.П. Дзьобань, Є.М. Мануйлов // Гуманітарний часопис. – 2006. – № 3. – С. 34–40.
7. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антирерористическое право. Логика сопрягаемости : [монографія] / В.Ф. Антипенко. – К. : СБУ, Інститут оперативної діяльності і державної безпеки, 2007. – 440 с. – С. 211.
8. Черкас М.Є. Радикалізм як форма деформації правосвідомості / М.Є. Черкас // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2014. – № 27. – С. 117–127.
9. Мануйлов Є.М. Українська правова ментальність: до проблеми розуміння сутності / Є.М. Мануйлов, О.П. Дзьобань // Гуманітарний часопис. – 2007. – № 4. – С. 48–52.
10. Крючков Г. Состоялась ли Украина как правовое государство? / Г. Крючков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.2000.ua/blogi/avtorskie-kolonki_blogi/sostojalas-li-ukraina-kak-pravovoe-gosudarstvo_.htm [24.12.2014].
11. Рознатовський І.В. Тероризм: внутрішня загроза в Україні / І.В. Рознатовський // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціологічні науки». – 2013. – № 11 (1). – С. 134–144.
12. Смазнова І.С. Справедливість як ціннісний компонент боротьби з тероризмом / І.С. Смазнова // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 40. – С. 179–183.
13. Савчук В.В. Судьба нигилизма в России / В.В. Савчук // Политическая концептология: журнал меадисциплинарных исследований. – 2009. – № 2. – С. 280–302.
14. Шерстюк С.В. Правовий нігілізм як антипод правової культури / С.В. Шерстюк // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 3 (17). – С. 269–271.